

Indywidualny projekt kluczowy

„Nowoczesne technologie materiałowe stosowane w przemyśle

ZB13. Opracowanie technologii przetwarzania stopów niklu z zastosowaniem modyfikowania nanocząstkami proszków

Liderzy projektu: prof. dr hab. inż. Józef Śleziona
dr hab. Krzysztof Kubiak, prof. P.Rz

Jednostki realizujące zadanie:

Politechnika Śląska
Politechnika Rzeszowska
Politechnika Warszawska

Partner przemysłowy:

WSK-PZL Rzeszów

Partnerzy w zadaniu badawczym ZB.13

Politechnika Śląska – partner wiodący

Przetopy wstępne, badanie skurczu odlewniczego

Analiza termiczna i kalorymetryczna stopów

Badania makro i mikrostruktury, mikroanaliza rentgenowska i analiza fazowa

Podstawowe badania wytrzymałościowe

Politechnika Rzeszowska – koordynator projektu

Analizy składu chemicznego

Badania właściwości w podwyższonej temperaturze (pełzanie)

Wykonanie form odlewniczych na stanowisku laboratoryjnym

Politechnika Warszawska – partner wiodący

Wykonanie form ceramicznych

Analiza mikrostruktury, analiza fazowa i mikroanalizy rentgenowska

Program badań i wyniki uzyskane w 2009 roku

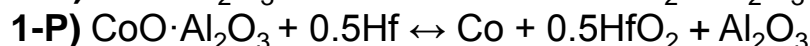
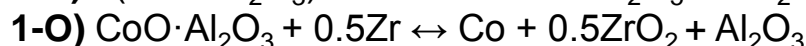
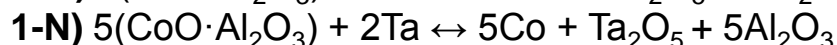
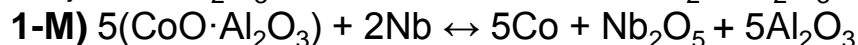
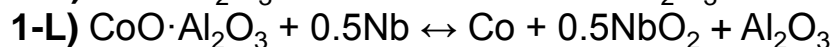
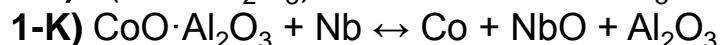
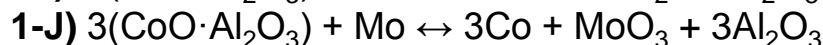
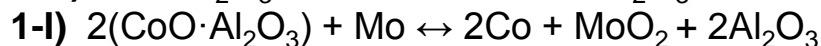
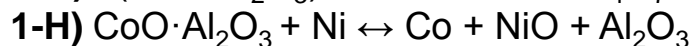
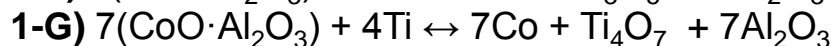
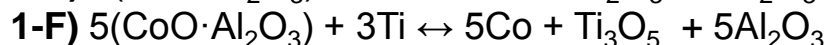
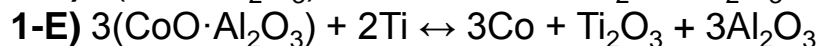
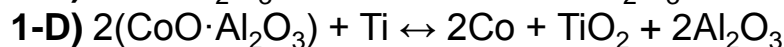
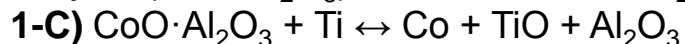
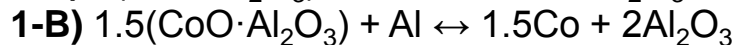
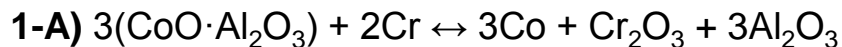
Zadanie 2:

Lp. zadania	Nazwa podzadania badawczego	Planowany czas trwania	Wykonawca podzadania
2.1	Badania kalorymetryczne komponentów i mieszanin modyfikujących, w celu wyznaczenia charakterystyk termicznych. Dobór składu i wykonanie „pastylek” modyfikujących przy użyciu prasy hydraulicznej i prasy wysokotemperaturowej.	01. 2009r. do 12. 2009r.	Politechnika Śląska
2.2	Wykonanie analiz chemicznych przygotowanych preparatów.		Politechnika Śląska Politechnika Rzeszowska
2.3	Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych z wykorzystaniem metody ex situ. Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers.		Politechnika Śląska

Zadanie 2:

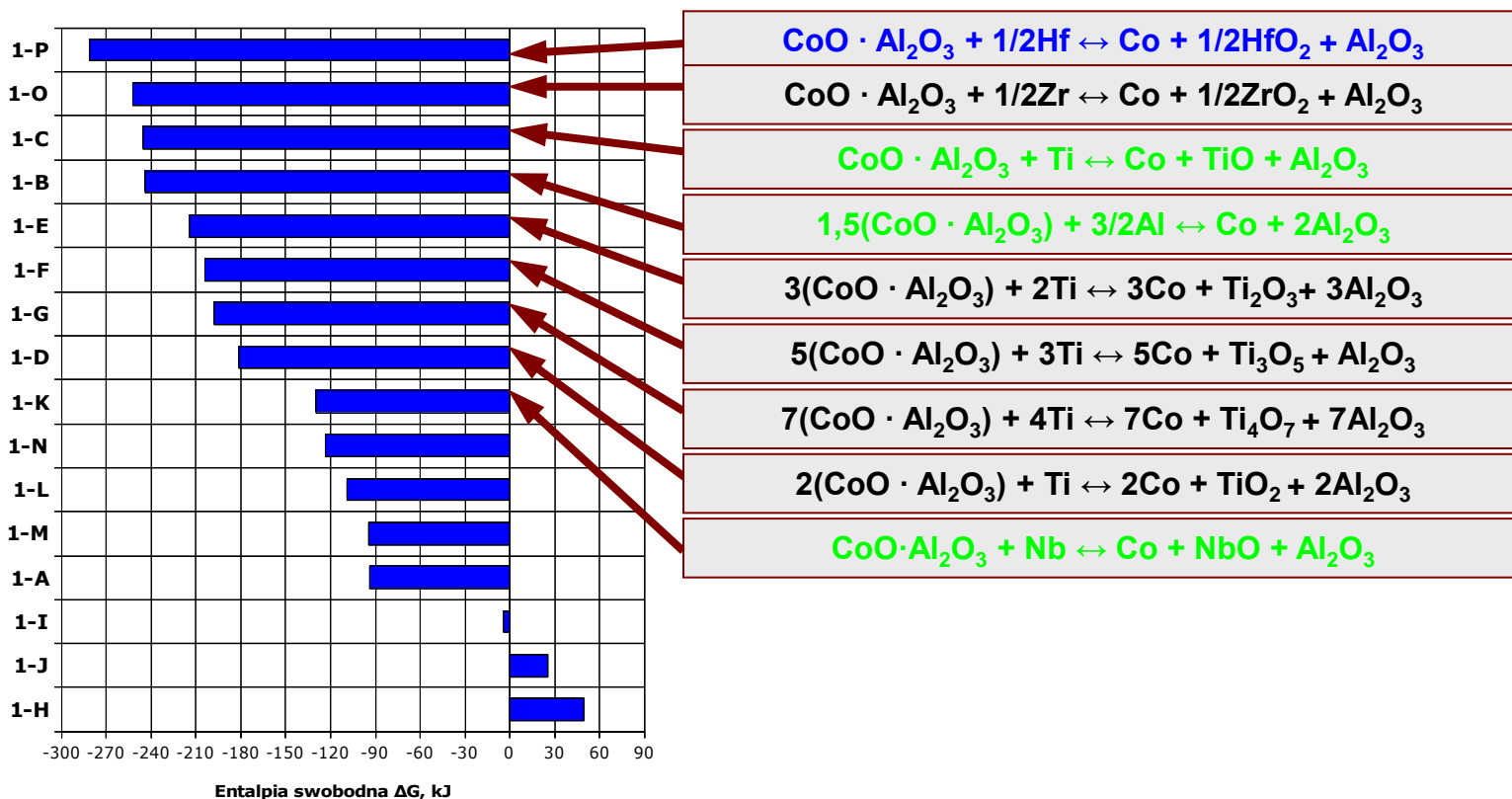
Podzadanie 2.1: Badania kalorymetryczne komponentów i mieszanin modyfikujących, w celu wyznaczenia charakterystyk termicznych. Dobór składu i wykonanie „pastylek” modyfikujących przy użyciu prasy hydraulicznej i prasy wysokotemperaturowej

1. Wykonano serię obliczeń zmian entalpii swobodnej reakcji glinianu kobaltu CoAl_2O_4 z 9 podstawowymi składnikami stopów niklu: **Cr, Al, Ti, Ni, Mo, Nb, Ta, Zr, Hf oraz **Si, Mg, Fe, La, Ce****

Zadanie 2:

Podzadanie 2.1: Badania kalorymetryczne komponentów i mieszanin modyfikujących, w celu wyznaczenia charakterystyk termicznych. Dobór składu i wykonanie „pastylek” modyfikujących przy użyciu prasy hydraulicznej i prasy wysokotemperaturowej

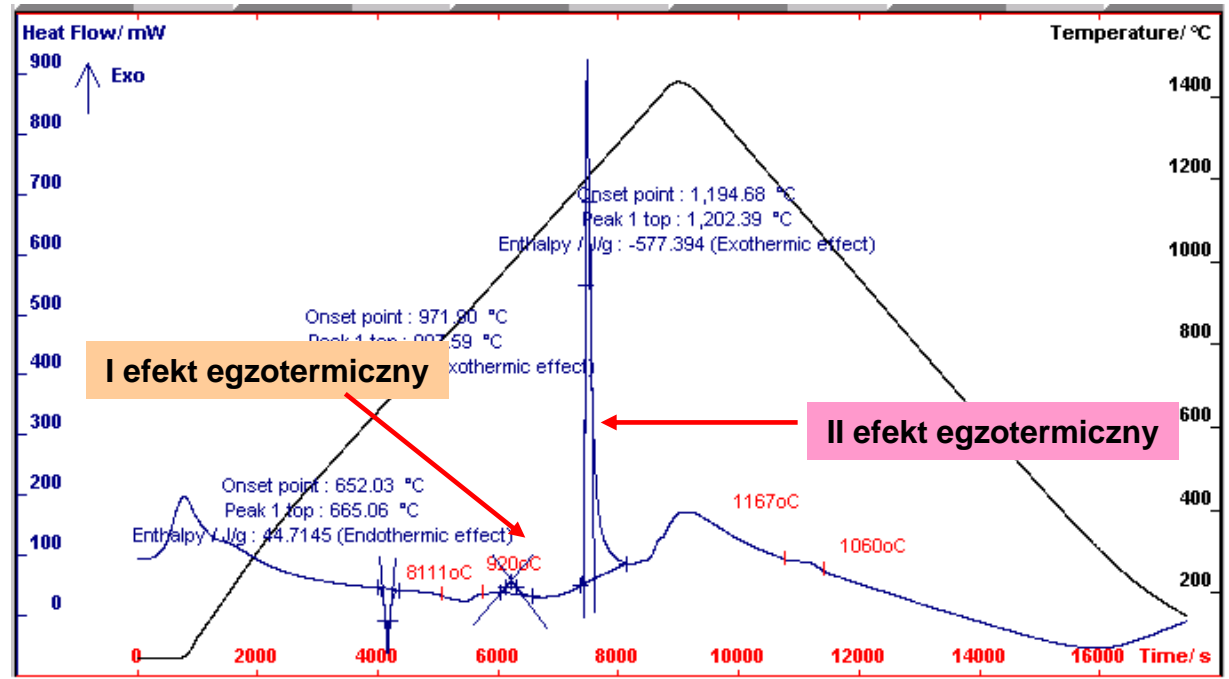

Zadanie 2:

Podzadanie 2.1: Badania kalorymetryczne komponentów i mieszanin modyfikujących, w celu wyznaczenia charakterystyk termicznych. Dobór składu i wykonanie „pastylek” modyfikujących przy użyciu prasy hydraulicznej i prasy wysokotemperaturowej

Analiza kalorymetryczna - CoAl_2O_4 + proszek Al

Pastyłki modyfikujące

Zadanie 2:

Podzadanie 2.1: Badania kalorymetryczne komponentów i mieszanin modyfikujących, w celu wyznaczenia charakterystyk termicznych. Dobór składu i wykonanie „pastylek” modyfikujących przy użyciu prasy hydraulicznej i prasy wysokotemperaturowej

Analiza kalorymetryczna DSC umożliwia bardziej dokładną analizę krzepnięcia osnowy oraz przemian i procesów wydzieleniowych w stanie stałym.

Wykresy DSC umożliwiają wyznaczenie ciepła zachodzących przemian oraz obserwację przemian fazowych podczas nagrzewania i topnienia.

Wykresy DSC wskazują na wydzielanie się pierwotnych faz międzymetalicznych, lub węglików, które mogą stanowić podkładki do zarodkowania i wzrostu kryształów osnowy.

Zaproponowano następujące zawartości pierwiastków metalicznych w mieszaninach modyfikujących, dla których zmiana entalpii swobodnej rokuje powodzenie podczas zabiegu modyfikowania:

1. 10% (CoO · Al₂O₃) + 20% proszek Al + 75% mączka cyrkonowa + 5% krzemionka koloidalna (spoiwo)
2. 10% (CoO · Al₂O₃) + 10% proszek Al. + 10% proszek Ti + 65% 75% mączka cyrkonowa + 5% krzemionka koloidalna (spoiwo).
3. 10% (CoO · Al₂O₃) + 10% Hf (proszek) + 75% mączka cyrkonowa + 5% krzemionka koloidalna (spoiwo)
4. 20% (CoO · Al₂O₃) + 10% miszmetal (wiórki) + 65% 75% mączka cyrkonowa + 5% krzemionka koloidalna (spoiwo).

Zadanie 2:

2.2. Wykonanie analiz chemicznych przygotowanych preparatów,

W ramach podzadania wykonano:

- 1. Ocenę wpływu czterokrotnego przetopu wlewków „master heat” ze stopów IN-713C, IN-100 i MAR-247 na zmiany składu chemicznego.**
- 2. Analizę ATD po każdorazowym przetopie.**
- 3. Badania makro- i mikrostruktury próbek po kolejnych przetopach.**
- 4. Mikroanalizę składu chemicznego osnowy i innych składników fazowych po każdym przetopie.**
- 5. Zgromadzone wymagana ilość odpadów poprodukcyjnych (odlewy wadliwe, układy wlewowe) do badań nad wpływem przetapiania na zmianę składu chemicznego i struktury odlewów.**
- 6. Przygotowano formy ceramiczne do dalszych badań.**

Zadanie 2:

**2.3. Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych.
Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers.**

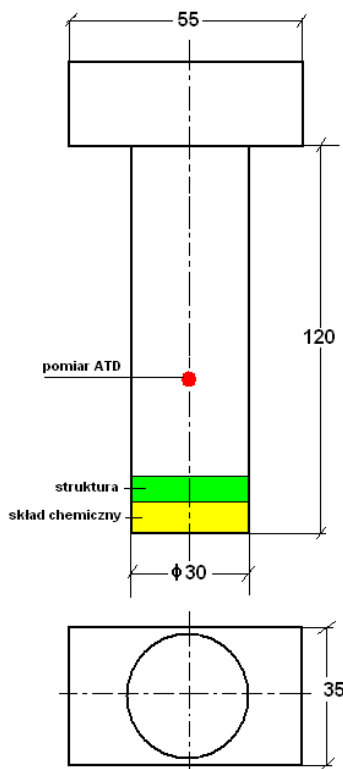
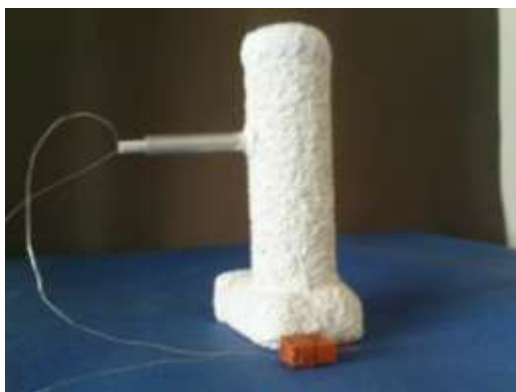
**Szczególnie istotnym problemem jest zagospodarowanie odpadów poprodukcyjnych (braki, elementy układów wlewowych itp.).
Ponowne użycie stopów może bowiem wymagać uzupełnienia niektórych dodatków oraz zabiegu modyfikowania, w celu uszlachetnienia stopu.**

Dlatego głównym celem badań było udzielenie odpowiedzi na pytanie:

W jakim stopniu przetapianie odlewów i odpadów poprodukcyjnych wpływa na zmianę składu chemicznego i mikrostrukturę wybranych nadstopów niklu, w szczególności dodatków stopowych o małej zawartości?

Zadanie 2:

**2.3. Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych.
Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers.**

Wytopy prowadzono w indukcyjnym piecu typu VSG-02 (firmy Baltzers), w tyglu z Al_2O_3 .

Masa wsadu – 1,2 kg (masa odlewu 0,8kg). Po pobraniu próbek na skład chemiczny i badania struktury, odlew ponownie przetapiano. Przeprowadzono 4 przetopy.

Formy, przed umieszczeniem w komorze pieca podgrzewano do $750^{\circ}C$.

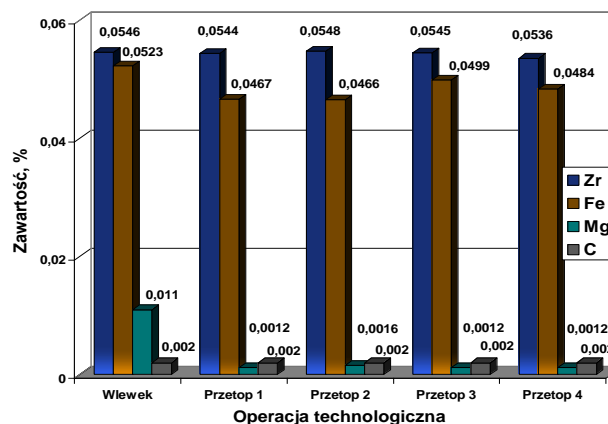
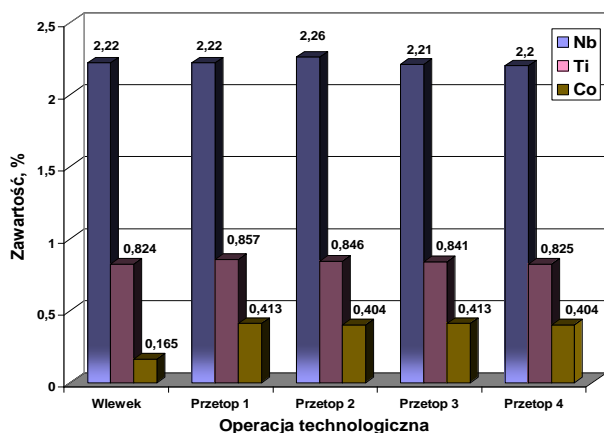
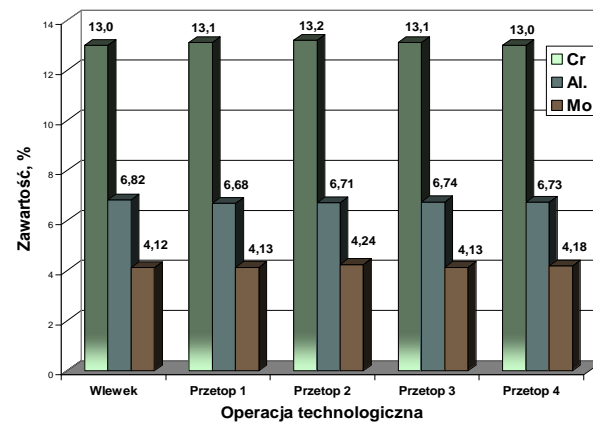
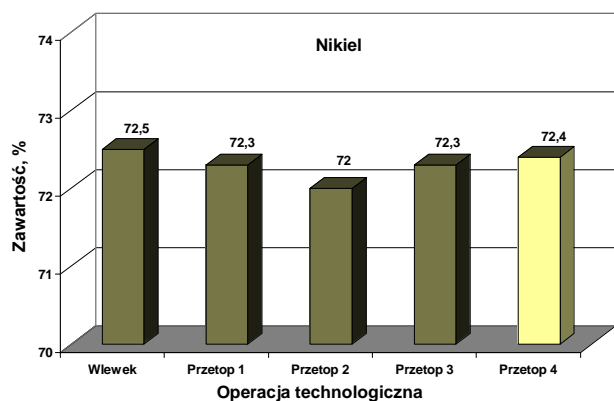
Temperaturę ciekłego metalu oraz temperaturę formy ceramicznej kontrolowano termoelementem zanurzeniowym Pt-PtRh10.

Temperatura odlewania stopu do formy wynosiła około $1480^{\circ}C$.

Zadanie 2:

2.3. Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych.
Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers -

Przykład wyników badań dla stopu IN-713C

Zadanie 13:” Opracowanie technologii przetapiania stopów niklu z zastosowaniem modyfikowania nanocząstkami ”

Zadanie 2:

2.3. Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych.
Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers -

Przykład wyników badań dla stopu MAR-247

Wyjściowa – „master heat”

Przetop 1

Przetop 2

Przetop 3

Przetop 4

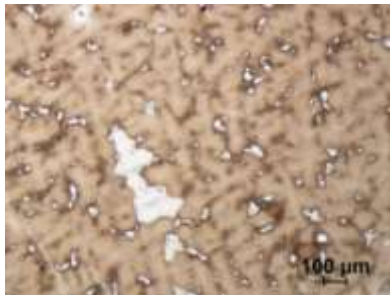

Zadanie 2:

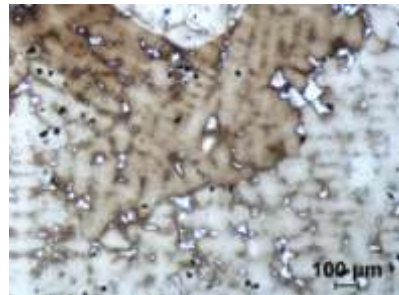
2.3. Przeprowadzenie prób przetapiania stopów niklu w stanie wyjściowym i modyfikowanych.
Obiekt prób - piec próżniowy Baltzers -

Przykład wyników badań mikrostruktury dla stopu IN-100

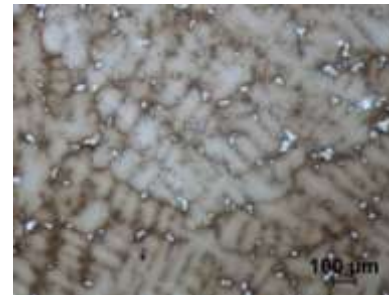
Przetop 1

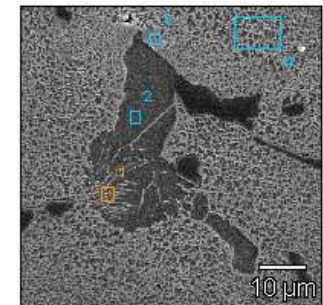
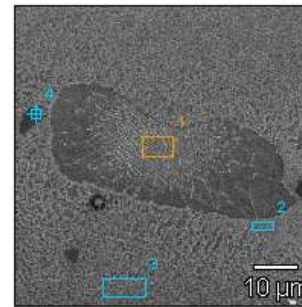
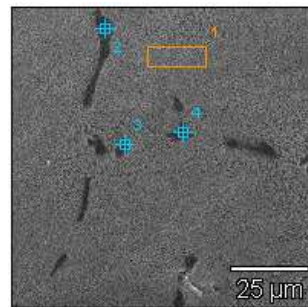
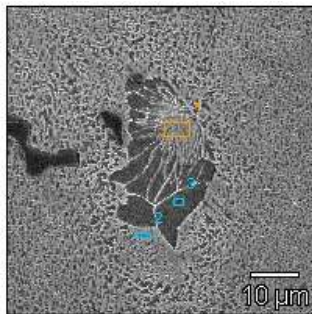
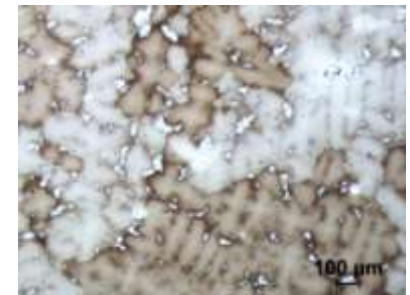
Przetop 2

Przetop 3

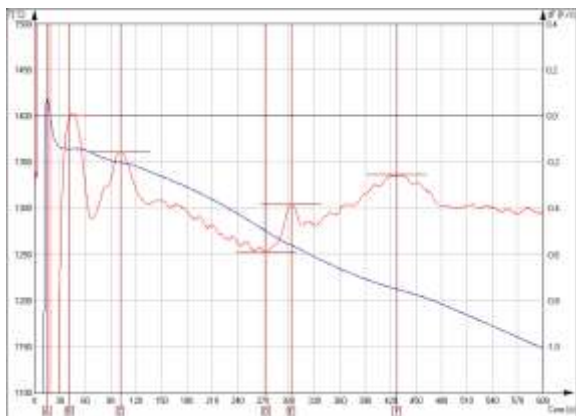

Przetop 4

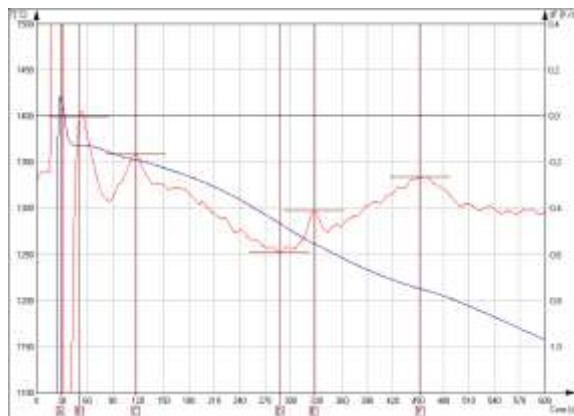
Wyniki analizy ATD dla stopu MAR-247

Przetop 1

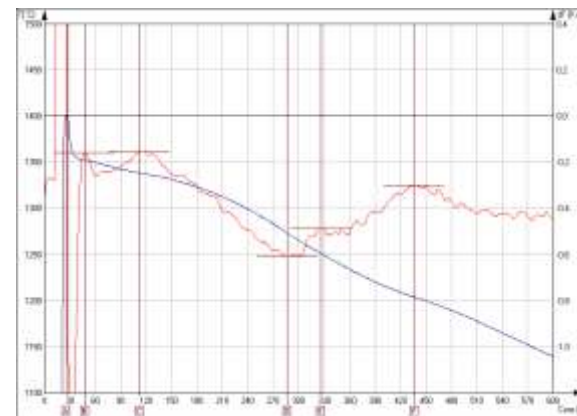
$T_{\max}$ [A]	15,0 [s]	1418,4 [°C]
T_{lik} [B]	42,0 [s]	1364,4 [°C]
T_{Eut} [C]	101,5 [s]	1349,8 [°C]
T_{sol} [D]	274,0 [s]	1274,6 [°C]
T_{pst} [E]	303,0 [s]	1259,8 [°C]
T_{pst} [F]	428,0 [s]	1212,3 [°C]

Przetop 2

$T_{\max}$ [A]	28,5 [s]	1420,6 [°C]
T_{lik} [B]	51,0 [s]	1367,8 [°C]
T_{Eut} [C]	101,5 [s]	1352,4 [°C]
T_{sol} [D]	288,0 [s]	1283,2 [°C]
T_{pst} [E]	327,0 [s]	1262,0 [°C]
T_{pst} [F]	453,0 [s]	1212,7 [°C]

Przetop 3

$T_{\max}$ [A]	26,0 [s]	1401,5 [°C]
T_{lik} [B]	47,5 [s]	1352,2 [°C]
T_{Eut} [C]	112,5 [s]	1338,2 [°C]
T_{sol} [D]	286,0 [s]	1273,2 [°C]
T_{pst} [E]	327,0 [s]	1250,8 [°C]
T_{pst} [F]	436,0 [s]	1203,8 [°C]

Podsumowanie

Stop IN-713C

1. Kolejne przetopy nie wpływają istotnie na zmianę składu chemicznego.
2. Nieznacznemu obniżeniu (zgarowi) ulega jedynie zawartość Al.
3. Potwierdzają to wyniki analizy termicznej ATD (stabilizacja T_{lik} , T_{Eut} , T_{sol} i T_{pst}).

Stop MAR-247

1. Kolejne przetopy wpływają na zmianę składu chemicznego.
2. Obniżeniu (zgarowi) ulegają Cr, Ta, Hf, a zwłaszcza **C!**
3. Potwierdzają to wyniki analizy termicznej ATD. Widoczne obniżenie wartości T_{lik} , T_{Eut} , T_{sol} i T_{pst} , zwłaszcza po 3 i 4 przetopie.

Stop IN-100

1. Kolejne przetopy nie wpływają istotnie na zmianę składu chemicznego.
2. Nieznacznemu obniżeniu (zgarowi) ulegają Al, Ti, a zwłaszcza **C!**
3. Potwierdzają to wyniki analizy termicznej ATD. Nieznaczne zmiany temperatury T_{lik} , T_{Eut} i T_{sol} .

Należy ustalić przyczyny znacznych różnic w wynikach analizy składu chemicznego stopów przede wszystkim zawartości: Co!, C i Si, w porównaniu do danych zawartych w atestach.

Prace magisterskie

Politechnika Śląska
Wydział Inżynierii Materiałowej i Metalurgii,
Katedra Technologii Stopów Metali i Kompozytów

Promotor: prof. dr hab. inż. Franciszek Binczyk

1. **Damian Broda** : „Wpływ modyfikacji i intensywności stygnięcia na twardość odlewów oraz mikrotwardość składników fazowych stopu IN-713C”, obrona 25. 06. 2009r
2. **Marcin Milewski**: „Wpływ modyfikacji i intensywności stygnięcia na mikrostrukturę nadstopu niklu IN-713C”, obrona 25. 06. 2009r
3. **Paweł Gradoń**: „Obliczenia termodynamiczne i pomiary kalorymetryczne w układach: modyfikator -składniki nadstopu niklu IN-713C” , obrona 25. 06. 2009
4. **Małgorzata Czyżo**: Wpływ modyfikowania i intensywności stygnięcia na makrostrukturę odlewów ze stopu IN-713C”, obrona 24.06. 2009r

Publikacje i referaty

50 Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Krzepnięcie i Krystalizacja Metali” Kielce – Cedzyna, 09. 2009r

1. F. Binczyk, J. Śleziona, A. Kościelna: **Effect of modification and cooling rate on the microstructure of IN-713C alloy**, Archives of Foundry Engineering, vol. 9, Issue 4, 2009r.,
2. F. Binczyk, J. Śleziona: **Macro- and microhardness of IN-713C nickel superalloy constituents**, Archives of Foundry Engineering, vol. 9, Issue 4, 2009r.

Plan badań na 2010 rok

Zadanie 3:

L.p. zadania	Nazwa podzadania badawczego	Planowany czas trwania	Wykonawca podzadania
3.1	Dobór substratów do wytworzenia modyfikatorów w reakcjach „in situ”.	01. 2010r. do 12. 2010r.	Politechnika Śląska
3.2	Opracowanie procesu technologicznego wytwarzania nanocząsteczkowych modyfikatorów w reakcjach in situ (SHSB) w ciekłym stopie Ni. Piec indukcyjny Leybold.		Politechnika Śląska
3.3	Wykonanie odlewów próbnych. Badania składu chemicznego odlewów oraz mikroanalizy rentgenowskiej.		Politechnika Śląska Politechnika Rzeszowska Politechnika Warszawska

Plan badań na 2010 rok

Zadanie 3:

3.1. Dobór substratów do wytworzenia modyfikatorów w reakcjach „in situ”.

W ramach podzadania przewiduje się:

- Przebadanie wytypowanych mieszanin modyfikujących, zawierających takie pierwiastki jak Hf, Nb, La i Ce oraz Mg z punktu widzenia ich reaktywności z wytypowanymi stopami.
- Wykonanie badań kalorymetrycznych mieszanin (wyznaczenie charakterystycznych temperatur jak i efektów cieplnych)
- Oznaczenie składu fazowego i mikrostruktury uzyskanych odlewów po zabiegu modyfikowania

Plan badań na 2010 rok

Zadanie 3:

3.2. Opracowanie procesu technologicznego wytwarzania nanocząsteczkowych modyfikatorów w reakcjach in situ (SHSB) w ciekłym stopie Ni. Piec indukcyjny Leybold.

W ramach podzadania przewiduje się:

- Przygotowanie wlewków z odpadów produkcyjnych, uszlachetnionych wytypowanymi dodatkami stopowymi,
- Badania składu fazowego i mikrostruktury uzyskanych odlewów po zabiegu modyfikowania
- Ustalenie procedury technologicznej wprowadzania dodatków stopowych oraz modyfikowania

Plan badań na 2010 rok

Zadanie 3:

3.3. Wykonanie odlewów próbnych. Badania składu chemicznego odlewów oraz mikroanalizy rentgenowskiej.

W ramach podzadania przewiduje się:

- opracowanie kształtu odlewu próbnego, w celu umożliwienia sprawdzenia wpływu warunków prowadzenia procesu na właściwości stopów,
- przygotowanie wlewków z odpadów poprodukcyjnych, uszlachetnionych wytypowanymi dodatkami stopowymi,
- wytypowanie odlewów rzeczywistych,
- przeprowadzenie wytopów w Politechnice Śląskiej i Politechnice Rzeszowskiej.
- Badania składu fazowego i mikrostruktury uzyskanych odlewów po zabiegu modyfikowania

Tematy prac dyplomowych na studia stacjonarne I stopnia, Rok III, semestr 5 (2010/2011)

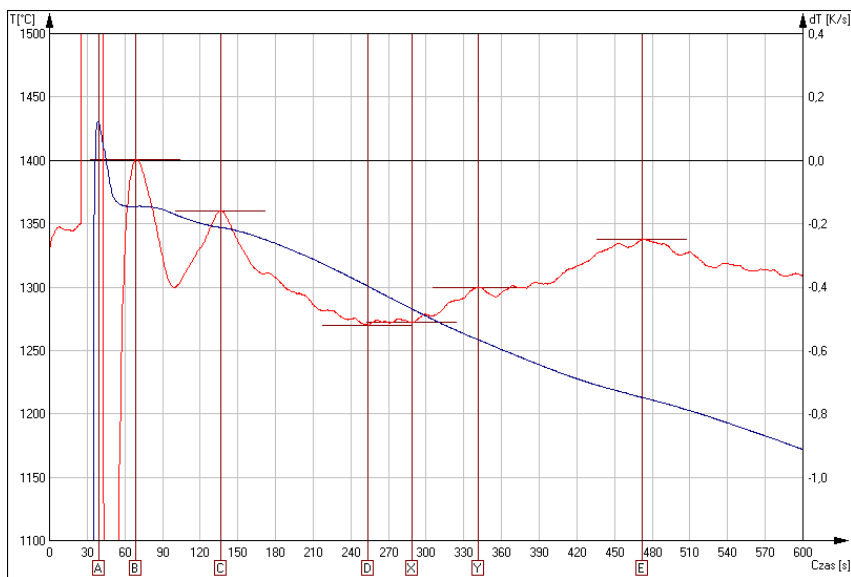
- 1. Wpływ temperatury odlewania oraz intensywności stygnięcia na efekt modyfikowania odlewów ze stopu IN-713C
- Dyplomant: Przemysław Ochęduszko
- Promotor: prof. dr hab. inż. Franciszek Binczyk.
- 2. Wpływ wielokrotnego przetopu wlewków wsadowych oraz odpadów poprodukcyjnych na skład chemiczny i mikrostrukturę stopów IN-713C oraz MAR-247.
- Dyplomant: Grzegorz Bok,
- Promotor: prof. dr hab. inż. Franciszek Binczyk.

Wnioski z wizyt studyjnych w WSK - PZL Rzeszów i w Politechnice Rzeszowskiej

Równoległe z badaniami w ramach Projektu Kluczowego przeprowadzono kilkanaście analiz termicznych metodą ATD dla stopów objętych projektem kluczowym , tj. IN-713C, IN-100 i MAR-247) oraz innych, np.. MAR-M509,DS.-1000, CMSX-4 i RENE-77.

Uzyskane wykresy analizy ATD wskazują na pewne nieprawidłowości w procesie krystalizacji, świadczące o wydzielaniu się niskotopliwych eutektyk i niepożądanych wtrąceń niemetalicznych.

Wykres analizy termicznej ATD wytopu MAR-247 7V2128 (18.11.2009)

$T_{\max}$ [A]	40,0 [s]	1429,0 [°C]
T_{lik} [B]	70,0 [s]	1364,0 [°C]
T_E [C]	137,0 [s]	1347,0 [°C]
T_{sol} [D]	254,0 [s]	1301,0 [°C]
$T_{\text{sol-2}}$ [X]	289,0 [s]	1283,0 [°C]
$T_{\text{pst-}}$ [Y]	342,0 [s]	1259,0 [°C]
$T_{\text{ps-2}}$ [E]	472,0 [s]	1213,0 [°C]

$$\Delta t = 35s$$

Proponowane zmiany w programie badań

Dotychczasowe wyniki skłaniają do wprowadzenia pewnych zmian w programie badań na lata 2010 i 2011.

- 1. Analiza możliwości wprowadzenia kontroli wlewków „master heat” w warunkach odlewni WSK-Rzeszów, co będzie związane z adaptacją pieca próżniowego.**
- 2. Wykresy ATD będą elementem pomocniczym w ustaleniu właściwych parametrów odlewania i ocenie przyczyn następujących, bardzo istotnych wad odlewniczych:**
  - właściwa temperatura odlewania dla określonego stopu przyczyni się do minimalizacji skurczu, naprężeń odlewniczych, a tym samym pęknięć, porowatości skurczowej (mniej gazów) oraz poprawi jakość odlewów (niedolewy itp.),**
  - wpływ jakości wlewków „master heat” na skłonność do występowania w odlewach takich wad, jak: wtrącenia niemetaliczne, porowatości gazowe, (zadanie 3.3).**
- 3. W zamierzeniach będą prowadzone badania pod kątem wykorzystania wykresów ATD do oceny właściwości mechanicznych i czystości stopów.**

Uwaga:

Temperatura T_{lik} dla poszczególnych stopów niklu i kobaltu jest inna:

- dla IN-713C, wynosi około 1340°C,**
- dla IN-100, wynosi około 1320°C,**
- dla MAR-247, wynosi ponad 1365°C,**
- dla DS.-1000, prawie 1390°C,**
- dla CMSX, około 1380°C**

Badania realizowane w ramach Projektu Nr POIG.0101.02-00-015/08 w Programie Operacyjnym Innowacyjna Gospodarka (POIG). Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Financial support of Structural Funds in the Operational Programme - Innovative Economy (IE OP) financed from the European Regional Development Fund - Project No POIG.0101.02-00-015/08 is gratefully acknowledged